

УДК 811.161.2'366.5

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-34-43

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАС: ГРАМАТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ**В. М. Барчук**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української мови; 76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-08*

Стаття присвячена визначенню системи та ієрархії темпоральних значень в українській мові. Встановлено, що онтологічний час репрезентують категорії інтервалу, часу і таксису. Базовою та найбільш розгалуженою є категорія інтервалу. Морфологічний час домінує як визначальний компонент сучасної мовної свідомості. Українська мова налічує тридцять граматичних значень часу.

Ключові слова: *час, темпоральність, категорія, граматична форма.*

Порівняльний аналіз мов, зокрема їхніх граматичних систем, дає багатий матеріал для узагальнень не тільки про відмінності чи схожість їхніх категорій, форм, значень, але й допомагає краще і глибше пізнати кожен із мов, особливо, якщо мови різнотипні. Навіть у типологічно близьких мовах натрапляємо на суттєві відмінності будови і значень. Особливо це виявлено у системі і структурі дієслівного частиномовного класу, який зазвичай є найскладнішим і переважно ядерним у граматиці більшості мов. Часто саме цей клас є чи не найважчим під час вивчення, засвоєння чи перекладу. Це зумовлено інколи відсутністю тотожних чи схожих граматичних значень та форм. Наприклад, у близькій до української болгарській мові евіденція виражена синтетично морфологічними формами, в українській – тільки аналітично синтаксичними конструкціями. Давноминулий час українського дієслова не має формально-граматичних відповідників, наприклад, у російській мові.

Вираження та інтерпретація часу, а відповідно набір часових форм та значень, є важливою ознакою кожної з мов, виявляє її граматичну своєрідність, а вивчення та переклад часових значень – важливим завданням опанування мовою та перекладу її форм та текстів. Характеризуючи в загальних рисах особливості мов, часто чуємо, що складність вивчення полягає у великій кількості часових форм та значень, відсутністю прямих аналогій з українською, у якій компактна часова парадигма. Нерідко в українській мові називають тільки три часові форми (минулий, теперішній та майбутній часи), випускаючи з уваги, що часова парадигма чотиричленна – із формою давноминулого часу. Таке невиправдане звуження дієслівної часової парадигми зумовлено двома ключо-

вими причинами: з одного боку, через тривале ігнорування функціональної повноцінності форми давноминулого часу, зокрема в радянській школі (у російській мові для неї немає формально-граматичних аналогів), та байдуже ставленням до правильності та культури суспільного мовлення (серед „кричущих” сучасних граматичних блудів ігнорування вокатива (*тато, мама* замість *тату, мамо*), форм місцевого відмінка (*удар по воротам* замість *удар по воротах*), властивих приїменникових форм (*по партійним спискам* замість *за партійними списками*), властивих форм множини (*три бійця* замість *три бійці*)) і под.; навіть помічено випадки, коли вчителі української мови виправляють учнів, які вживають давноминулий час, мотивуючи тим, що форма діалектна, поза літературною нормою; друга причина полягає в тому, що традиційна граматична інтерпретація значення давноминулого пов'язує із іншою дією в минулому, тобто приписує йому таксисне значення, таким чином виключаючи вживання форми щодо одиничної дії у сфері претерита (див.: [Русанівський, 299]).

Скільки ж часових форм в українській мові? Щоб відповісти на це запитання, треба визначити поняття часової форми (чи грамеми). Це поняття не є усталеним та тотожним у різних мовах та залежить від особливостей часових значень. У таких германських мовах, як англійська та німецька, немає категорії виду; аспектуальність дієслова у цих мовах не співвідносна з видом, бо вказує не на результат дії, а на її розгортання, тобто має акціональну семантику, властиву категорії інтервалу (див.: [Барчук 2011б]) (співвідносна із поняттям родів дії). Таким чином, наприклад, в англійській мові власне часове значення (маємо на увазі значення морфологічного часу, тобто *tense*) у комбінованих (складних) часах поєднане з акціональним значенням інтервалу, тобто із семантикою розгортання дії, яку визначаємо як фазовість, зокрема дуративністю, лімітністю та фінітивністю. Отож маючи три прості часи (*Simple Tenses*), три дуративні (*Continuous Tenses*), три фінітивні (*Perfect Tenses*) та три лімітні (*Perfect Continuous Tenses*), англійська мова налічує дванадцятичленну часову парадигму.

В окремих мовах у часове значення може бути включене невласне дієслівне, наприклад, евіденційне: у турецькій мові є т. зв. минулий неочевидний (переказаний) час, який вказує на дію, про здійснення якої мовець повідомляє не з власного досвіду, а через припущення чи чийсь повідомлення.

В українській мові комбіновані часи були успадковані від праслов'янської та до формування староукраїнської мови (14 ст.) занепали (див.: [Русанівський, 288-292]). Однак стверджувати, що в українській мові часові значення обмежені чотирма формами дієслова, некоректно. По-перше, необхідне уточнення, що розуміємо під часовим значенням. Якщо в англійській під чистим часовим значенням розуміти тільки співвіднесення дії з моментом мовлення, то маємо визнати, що таких зна-

чень тільки три, їх передають форми простих часів. В англійській мові граматичний час має окрему назву – *tense* – та інтерпретує об'єктивний (чи онтологічний) час – *time*. Асоціація із ужитковим значенням часу, яке звучене буттям *до*, *тепер* та *після* відсутня; очевидно, що граматичний і ужитковий час – різні поняття. В українській мові такої очевидності немає: натрапляємо на постійне сплутування мовцями граматичного і неграматичного значення часу. Якщо брати до уваги формально-граматичну парадигму морфологічного часу, то вона дійсно чотиричленна. Однак при спробі врахувати в часовому і фазове значення, як це формалізовано в англійській, одразу вийдемо за межі спрощеного трактування граматичної репрезентації онтологічного часу.

Отже, для чіткої диференціації онтологічного і граматичного часів (в т.ч. морфологічного) використовуємо термін **темпоральність**. Граматична категорія темпоральності охоплює усі дієслівні значення, що передають граматичне відображення онтологічного часу. Визначення темпоральності таке: темпоральність – загальнограматична міжривнева категорія, яка ґрунтується на семантиці дієвості, вираженій дієсловом, і відображає внутрішній, зовнішній та співвідносний аспекти тривання дії, граматично інтерпретуючи онтологічний час [Барчук 2011 б, с. 75]. Можемо стверджувати, що темпоральність передає у мові та граматично інтерпретує час.

Часто вивчаючи чи характеризуючи темпоральність якоїсь мови основну увагу звертають на морфологічний час. Для цього є кілька підстав. По-перше, цей різновид темпорального значення цілком граматикалізований та має визначену і сталу парадигму, представлену компактним набором граем. По-друге, у сучасному суспільстві він сприймається як найближчий за значенням до ужиткового, відповідає щоденний життєвий досвід. По-третє, він є постійним та центральним об'єктом навчання та вивчення. У структурі темпоральності української мови морфологічний час не є визначальним, історично первинним. В окремих давніх мовах він не має аналогії (наприклад, нівхській (аборигенів о. Сахалін), наксі (аборигенів Тибету), хопі та алгонкінській (індіанців Північної Америки)).

Парадоксально, але базове темпоральне значення українського дієслова – інтервал – у школі на уроках рідної мови взагалі не вивчають, а у вищих навчальних закладах на філологічних спеціальностях згадують принагідно. Немає згадки і про таксис – темпоральне значення порядку дій. Проте, наприклад, у нівхській мові воно типологічно розгалужене, а в реченні для вираження таксисного значення може бути необмежена кількість дієприслівників, хоч переважно їх близько п'яти (див.: [Недялков, с. 299-300]). У згаданих реліктових мовах таксис є основним темпоральним значенням, через що й був відкритий і визначений у сучасних мовах завдяки типологічному зіставленню темпоральних конструкцій (див.: [Bloomfield; Whorf]).

Ідея часу у свідомості людини з'явилася не як поділ дій і станів чи процесів на теперішнє, минуле чи майбутнє, тобто *до*, *тепер* чи *після*, оскільки таке осмислення можливе за умови уже виробленого сприйняття часу, а як сприйняття зміни, чогось, що відбувається, триває, тобто визначене послідовністю сприйняття якісно-кількісних трансформацій об'єктивного світу (пор.: [Г'юм, 65-67]). Значення тривання, представлене граматично дієсловом як дієвість, властиво є базовим темпоральним значенням в уявленні людини. Саме граматики (а не, наприклад, лексика) української мови для її носія несе усвідомлення про щось, що триває. Тільки після появи ідеї і осмислення тривання можливе лексичне узагальнення в понятті *час*. На цьому значенні і розумінні постає дієслово та репрезентує в подальшому первинну ідею часу в характеристиках розгортання дії. Ці характеристики узагальнює категорія інтервалу, що виявляє якісно-кількісні параметри тривання дії.

Інтервал є проміжком між початком і завершенням дії та здатен актуалізувати її розгортання на цьому проміжку відповідно до потреб мовця. Для вираження дії з погляду її тривання, тобто ознак розвитку та розгортання, точка відліку не потрібна, отож інтервал виражає внутрішній час дії. Можемо припустити, що з огляду на такі характеристики темпоральності інтервалу, які цілком забезпечують потреби вираження часу в конкретній окремій ситуації, для повсякденних життєвих потреб морфологічний час є зайвим, зайвим є й об'єктивування минулого, теперішнього чи майбутнього. Можемо стверджувати, що час є винаходом чи наслідком цивілізації, тобто сучасного суспільного устрою людей, в життя і ментальність яких невідворотно внесено футуристичність, тобто орієнтацію всієї особистої та господарської діяльності на майбутнє; навіть з'явилася у свідомості та морально-етичній сфері „вища” мета – жити для прийдешнього: для дітей, майбутніх поколінь, всезагального очікуваного блага, справедливого суспільства і под., тобто „міфічного комунізму”. Екстраполюючи мовні явища на історію, можемо стверджувати, що граматики часу з'являється після т. зв. Сільськогосподарської революції (див., наприклад, [Харарі, с. 103-203]). Зокрема останнім з'являється майбутній час: „у праслов'янській мові було п'ять особово-часових парадигм, кожна з яких служила вираженню певного часового значення. Серед них одна парадигма існувала для вираження теперішнього (згодом майбутнього (тут ідеться про форму теперішнього доконаного, яка під час появи майбутнього через відсутність для нього спеціальної грами почала уживатися як форма майбутнього: *роблю* – *зроблю* – В.Б.)), решта передавала різні за тривалістю і відношенням до моменту мовлення минулі дії” [Русанівський, с. 288].

Як бачимо, праслов'янський час виражав контамінацію власне часу й акціональності. Таке поєднання, як уже було зазначено, зберегла англійська мова (очевидно, через розвиток аналітизму), а українська уніфікувала часові грами завдяки синтетичному ладові, який розви-

нув широко й усебічно інтервал, тож взаємно поєднувати узалежнювати різні темпоральні ознаки в одній грамемі не було надалі ні можливо, ні доцільно. Безсумнівно, що ядерним темпоральним значення українського дієслова є інтервал. Це зумовлено низкою його ознак. Інтервал, виражаючи внутрішній час як тривання, вносить у дієслово (а відповідно в мову) динамічний аспект; це має вагомні наслідки, оскільки саме дієвість дає змогу ключовому мовному знакові – реченню, в основі якого дієслівний предикат, відображати дійсність як сукупність фактів (світ складається не із речей, а з фактів [Вітгенштайн, с. 24]). Інтервал визначає ключові мовно-світоглядні параметри часу: лінійність, спрямованість, незворотність. Інтервал є основою об'єднання дієслів у частиномовний клас, оскільки властивий усім дієслівним формам (українська граматики сьогодні не визначає часу в недійсних способах особового дієслова та усіх формах дієслова (Inf, Vadv, Part), окрім особової дійсного способу (Vf).

Інтервал наповнює змістом дію і світ, що нею відображений; для того, щоб щось відбувалось, не потрібна зовнішня оцінка у вигляді позиції відліку. Така оцінка вносить змоглядне і суб'єктивне начало у відображенні часу, є забаганкою чи потребою мовця. Через позицію відліку виражено часове значення у таксису і морфологічного часу.

Отож інший часовий компонент – таксис – поєднує дві дії як співвідносні чи зумовлені. Співвіднесення двох дій вводить їх у спільний темпоральний континуум, виповідає єдність у картині світу, його буттевість у проявах зіставних ситуацій. Співвіднесені дії, поєднуючи динамічний відрізок однієї дії з іншою, розгортають темпоральну вісь, яку в уявленні людини прийнято представляти як лінію часу. Темпоральне ж значення, що виражає таксис, встановлюємо через позицію відліку, що перебуває на темпоральній осі, тобто всередині модельованого мовою часового континууму. Цього значення часу цілком достатньо, щоб відобразити єдність світу в бутті у часі. Часто таке темпоральне значення і є ключовим у народів, що проживають у єдності зі світом (це відображає граматична природа згаданих реліктових мов).

Гуцули українських Карпат, які зберегли у міфології та легендах, календарі та традиціях природне сприйняття часового виміру життя, донедавна визначали та спорадично, у збережених фрагментах традиційного життя, визначають ключові події через таксис (див.: [Барчук 2010]).

Морфологічний час в тріаді граматичної темпоральності постає як найбільш абстрактне та суб'єктивне значення. Це зумовлено його природою: якщо позиція відліку для таксису є реальною – одна зі співвідносних дій – та перебуває в часовому континуумі, то позиція відліку морфологічного часу цілком абстрактна, уявна, об'єктивно є фікцією – момент мовлення знаходиться поза часовою віссю, більш точно констатувати, що його насправді не існує, оскільки це уявна, тільки мислима

мовцем позиція зовнішнього спостерігача. А ми, як відомо, не можемо перебувати поза часовим континуумом. Виходить, що морфологічний час – абсолютна фантазія мовця, а його компоненти – минуле, теперішнє і майбутнє – суто уявні поняття, не зумовлені природою онтологічного часу, в якому й перебуває людина. Додатковим аргументом такого твердження є те, що майбутній час трансформував систему форм і значень дієслівного способу. Якщо минулий і теперішній часи відображають дійсні реальні дії (граматично виражено як значення дійсного способу), то майбутній вносить у дійсний спосіб ірреальне значення, тобто таке ж значення, яке мають форми, наприклад, умовного і наказового способів. Морфологічний час виводить темпоральний континуум, який відображає мовець засобами граматики, у сферу ірреального, оскільки майбутні дії є гіпотетичними, вони не здійснювались, не здійснюються та, з погляду ймовірності, не будуть здійснені, або із множини імовірних дій будуть здійснені інші дії (майбутні дії є цілком уявними: чи часто у вашому досвіді відбувалось щось точно так, як ви моделювали майбутніми діями?) (див.: [Барчук 2011а]).

З погляду граматики та системно-структурних відношень між темпоральними значеннями не варто переоцінювати вагу морфологічного часу та недооцінювати значення інтервалу і таксису. З погляду світогляду і життя – й поготів, бо це загрожує потрапити в пастку ефемерного часового континууму та стати залежним від того, чого не існує або що не є визначальним, бо репрезентує неіснуючу реальність.

Повторімо запитання: скільки ж часових форм (та відповідних значень) в українській мові?

Темпоральне значення інтервалу репрезентує дванадцять часових граматикалізованих форм, представлених синтетичними та аналітичними дієслівними грамемами. Часи, що виражають значення розгортання дії, називаємо фазовими, їх чотири:

починальність (інхоативність) – *заспівати (заспівувати), захитати, запрацювати / почати-починати співати, почати-починати хитати, почати-починати працювати;*

завершальність (фінітивність) – *відспівати (відспівувати), відпрацювати (відпрацьовувати) / закінчити-закінчувати співати, закінчити-закінчувати хитати, закінчити-закінчувати працювати;*

тривалість (дуративність) – *поспівати-поспівувати (якийсь час), похитати-похитувати, попрацювати / співати якийсь час, хитати якийсь час, працювати якийсь час;*

обмеженість (лімітність) – *проспівати (певний час, наприклад, годину), пропрацювати / співати певний час, хитати до півночі, працювати годину.*

Лакуни серед синтетичних форм зумовлені поліфункціональністю афіксів, зокрема їхнім словотвірним значенням, яке здатне накладати обмеження на граматичні форми, а також узусом: грамема потенційно

можлива, але не засвідчена у словнику чи не зафіксована у мовленні, а потреби вираження певного значення компенсує прогресуючий аналітизм; маємо на увазі форми *відхитати, прохитати*.

Часи, що виражають кількість як внутрішню повторюваність (членування на акти) дії, називаємо кратними, їх чотири:

ітеративність (невизначена кратність) – *співати, хитати, скакати*;

разовість (семельфактивність) – *хитнути, скакнути / хитнути раз, скочити раз, співати (заспівати) раз*;

мультиплікативність (багатократність) – *поспіювати (поспівати), підспіювати (підспівати), похитувати, поскакувати / співати (проспівати) багато (пісень), хитати безупинно, скакати багато*;

дистрибутивність (багатократне розподілення дії) – *переспівати (переспіювати) (усе), перескакати (перескакувати) (усе) / співати усі пісні, хитати усіма деревами, скакати по всіх сходах*.

Причини обмеження синтетичних форм ті ж. Дієслово *перехитати* у дистрибутивному значенні цілком можливе, але незвичною є реальна ситуація, що відображає вказану дію над об'єктами. Натомість дієслово *палити, запалити (запалювати)* (усі свічки) відображає типову ситуацію, тому його синтетична дистрибутивна форма є типовою, зокрема у варіанті із префіксом *за-*, коли актуалізовано водночас починальність і дистрибутивність.

Часи, що виражають кількість як інтенсивність (силу дії в межах її інтервалу тривання), мають чотири форми:

недостатність – *недоспівати, недохитати, недопрацювати / співати замало (недостатньо), хитати замало, працювати недостатньо*;

помірність – *поспівати (поспіювати) (трохи), похитати (похитувати), попрацювати / співати трохи, хитати помірно, працювати трохи*;

достатність – *наспіватися, нахитатися, напрацюватися / співати досхочу, хитати досхочу, працювати достатньо*;

надмірність – *переспіватися, перепрацюватися (перепрацюватися) / співати забагато, хитати надміру, працювати до знемоги*.

Власне морфологічні часові форми, як було вказано, мають чотиричленну парадигму. Однак синтаксично значення минулого і теперішнього може бути уточнене аналітичними і контекстними засобами, тобто дієслово у функції предиката відкриває можливості для вираження синтаксичних значень морфологічного часу. Очевидно, що в реченнях *Земля крутиться навколо сонця* і *Хлопець кохає дівчину* значення теперішнього різне.

Теперішній синтаксичний має три різновиди: абстрактний (екзистенційний), актуальний та неактуальний. Теперішній абстрактний передає постійні, формально позачасові дії; таке теперішнє необмежене: *І смеркає, і світає, День божий минає* (Т. Шевченко). Цей час співвідно-

сний із англійським Present Indefinite. Теперішній актуальний співвідносний з англійським Present Continuous, але не з погляду тривання, а з погляду накладання на момент мовлення: *Як довго ждали ми своєї волі слова, І ось воно співа, бринить...* (О. Олесь) – дія відбувається тут і зараз. Теперішній неактуальний не вказує на повне накладання дії на момент мовлення (як актуальний), але й не виражає її неосяжність (як абстрактний): *Вечір-мисливець підстрелене сонце несе у сірому ягдаші. Тягнуться хмари – скривавлені крила – по травах, по обрію, по душі...* (Л. Костенко).

Минулий синтаксичний час теж утратив зв'язок із розгортанням дії, але визначений Т-періодом (темпоральним періодом до моменту мовлення) тривання дії в минулому. До минулого синтаксичного належать імперфект, аорист та перфект. Термінологічні назви не збігаються із давніми, оскільки позначають не синтетичний грамемний, а синтаксично-аналітичний час. Імперфект виражає минулу дію узагальненого тривання, часто незавершену: *Я заздри́в довгокосим хлопцям в обшмуляних джінсах, з транзисторами* (Б. Харчук). Аорист вказує на дію, що триває (визначений) певний час перед моментом мовлення; аористична дія більш визначена за Т-періодом, ніж імперфектна: *Микула непомітно ви́йшов з грідниці* (А. Хижняк). Перфект вказує на минулу переважно результативну дію, тривання якої спрямоване у момент мовлення: *Я полюбив вітри гарячі І дикі пахощі полів* (Ю. Клен) – полюбив і люблю.

Таксис поділяємо на лінійний та нелінійний. Хоч таксис належить синтаксичному ярусу граматики, бо виражений через взаємодію дієслівних предикатів, у морфології представлений грамемами дієприслівників на - *чи*, які виражають значення сута́ксису (синхронності дій), та на - *ши*, які виражають значення послідовності дій. Лінійний таксис представляють конструкції, що виражають значення послідовності, яке має чотири різновиди: означеної послідовності, неозначеної послідовності, передування, наступності (подаємо приклади згідно із порядком): *Спустилась ніч; викликала собі на втіху зорі; викотилвся з-за гаю місяць – і став оглядати околицю...* (Панас Мирний); *Парубок плівся повагом, позакладавши руки назад себе; позирав навкруги своїми блискучими очима; іноді зупинявся і довго розглядав зелене нив'я* (Панас Мирний); *Паня, сміючись, проскочила з іншого боку під житом, залишивши на коров'ячому розі срібні ниточки свого сміху...* (В. Земляк) *Вклонившись у пояс, Арсен сказав тремтячим голосом: – Не справляй весілля, боярине...* (Р. Іваничук).

Нелінійний таксис, виражаючи синхронність дій, має два різновиди: сута́ксис, інтаксис. Сута́ксис представлений діями, що відбуваються паралельно: *Ось устав один із боярських дружинників і, піднімаючи вгору кубок, почав говорити: – Браття!* (І. Франко). Інтаксис виражає темпоральне включення основною дією другорядної: *У кожного пра-*

цювала фантазія над впливом нового імпульсу, риючи темні ходи і прокоти в будучині (І. Франко).

Екстратаксис окрім часового критерію виявляє і способовий – співвіднесення реальної та ірреальної дій: ірреальна дія виключена із часового континууму реальної дії. Екстратаксис репрезентує лінійні і нелінійні ситуації: *Але законоучитель не слухав його, вивів з-за парти і поставив у ряд з тими, що були покарані* (І. Пільгук); *Проти нього ішов цей ворога, не стріляючи і тримаючи у витягнутих руках гранати* (Ю. Яновський). У першому прикладі лінійний екстратаксис, у другому – нелінійний екстратаксис (*ішов не стріляючи*) і сутахсис (*ішов тримаючи*).

Неважко полічити морфологічні і синтаксичні часові форми в українській мові: дванадцять граем інтервалу, чотири граеми часу, шість морфолого-синтаксичних форм синтаксичного часу та вісім морфолого-синтаксичних форм таксису. Перелічені форми репрезентують тридцять граматичних значень, які в українській мові інтерпретують онтологічний час. Неважко виснувати, що для українського дієслова ядреною є категорія темпоральності, вона не тільки визначає та об'єднує морфолого-синтаксичний дієслівний клас (дієслівні граеми і дієслівні предикати), а й визначає його функціонально-семантичну природу. Правда, домінування морфологічної категорії часу та „часовий світогляд” обмежують здатність носіїв мови використовувати увесь спектр функціональних можливостей українського дієслова, зокрема й через особливості формування в сучасних умовах мовної особистості; з іншого боку, губляться в часі традиційні українські дієслова, особливо таких груп, як конкретної фізичної дії, трансформаційні, та, зрештою, зуженому використанню підпали дієслова мовлення, сенсорні. Важливо формувати не тільки мовну компетентність, а й мовну свідомість, без якої повноцінне використання та розвиток рідної мови неможливі.

Література

1. Барчук В. Таксис у темпоральній моделі світу гуцулів (на матеріалі нарису П. Шекерика-Доникова „Рік полудь звичеїв и віровань гуцулів”) / В. Барчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. XXV–XXVI. – С. 106–110
2. Барчук В. Формальна та функціонально-семантична співвіднесеність категорій часу та способу в українській мові // Українська мова. – 2011а. – № 4. – С. 77-84.
3. Барчук В. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис: монографія. – Івано-Франківськ: Сімик, 2011б. – 416 с.
4. Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн. – К.: Основи, 1996. – 311 с.
5. Г'юм Д. Трактат про людську природу / Д. Г'юм. – К.: Всесвіт, 2003. – 550 с.

6. Неद्याлков В. И., Отаина Т. А. Типологические и сопоставительные аспекты анализа зависимого таксиса (на материале нивхского языка в сопоставлении с русским) / В. И. Неद्याлков, Т. А. Отаина // Теория функциональной грамматики: Введение, Аспектуальность, Временная локализованность. Таксис. – М.: УРСС, 2001. – С. 296–319.
7. Русанівський В. М. Формування граматичних категорій дієслова / В. М. Русанівський // Історія української мови. Морфологія. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 274–309.
8. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. – Х., 2018. – 543с.
9. Bloomfield L. Algonquian / L. Bloomfield // Linguistic Structures of Native America. – N.Y., 1946. – № 6. – P. 85–129.
10. Jakobson R. Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb / R. Jakobson // Selected Writing: Word and Language / ed. S. Rudy. – The Hague: Paris: Mouton, 1971. – P. 130–147.
11. Whorf B. The Hopi Language in Toreva Dialekt / B. Whorf // Linguistic Structures of Native America. – N.Y., 1946. – № 6. – P. 158–183.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 06.11.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Бистровим Я.В.*

UKRAINIAN TIME: GRAMMATICAL INTERPRETATION

V. Barchuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Ivano-Frankivsk, Shevchenko str., 57; ph. +380 (342) 59-60-08*

In the article the system and hierarchy structure of temporal meaning in Ukrainian language is established. It is suggested that interval, tense and taxis represent the ontological time. The category of interval is the main and the most branched out in Ukrainian grammar system of verb. Tense are dominant as bases temporal component of the human consciousness. Ukrainian language has thirty variants of grammatical time meaning.

Key words: *time, temporality, category, grammatical form.*